

ottani recepcióját elemzi. Utal arra, hogy cseh földön a huszitizmus kettős hatást gyakorolt a kultúra fejlődésére. Egyfelől a háborús viszonyok akadályt jelentettek ugyan, másfelől viszont az új szellemi, nyelvi törekvések a humanista tradíciók befogadását segítették. Az itáliai humanista hatások főként a katolicizmus mellett megmaradt városokat érték el, így Rózsahegy (Ružomberok) és Pilzen (Plzeň) említhető ebből a szempontból. Az utóbbi a cseh könyvnyomtatás bölcsője is, 1476-tól kezdve működött itt a tipográfia. A szerző szerint jelentős lépés volt a humanizmus csehországi befogadása terén Piccolomini *Historia Bohemica* című művének megjelenése 1458-ban, minthogy a neves humanista szerteágazó kapcsolatokat épített ki dél- és nyugat-csehországi literátorokkal és diplomatákkal is. A neves hungarológus, Richard Pražak (Brno) témája is hasonló, ő viszont inkább a cseh-magyar kapcsolatok bemutatására helyezte a hangsúlyt. Ilyen volt többek között az a baráti szál, amely Janus Pannonius és a cseh nemesi családból származó Prothasius Boskowitz között szövődött. Mindketten a veronai Guarino iskolájában tanultak, s ifjúkori barátságuk akkor is megmaradt, amikor Janus pécsi, Boskowitz olmützi püspök lett, erről a Pražak által említett levelezésük tanúskodik.

A kelet-közép-európai humanizmus körképét Jan Ślaski (Varsó) értekezése teszi teljessé a lengyel-olasz humanista kapcsolatok előszámolásával. Adataiból arra a következtetésre jut, hogy Ma-

gyarország és Lengyelország helyzete – főként Itáliához fűződő viszonya – igen sok hasonlóságot mutatott, s a három terület szellemi kapcsolatainak hálózatát különösen érdemes tanulmányozni, mert az igen sokrétű volt. A humanista kapcsolatok „arany háromszögé”-ről (triangolo aureo) Ślaski professor már másutt is értekezett (*Rivista di Studi Ungheresi*, 1989), s ha ez a megfogalmazás talán kissé túl szépnek is tűnik, alapvető igazsága nem vitatható.

A kötet összességében sajátos helyet foglal el a fél évezredes Mátyás-jubileum kiadványainak sorában. Két legfőbb jellemzője az elmondottak alapján nyilvánvaló. Az egyik, hogy a művelődés, a humanizmus, a szellemi élet jelenségeire koncentrál, s nem foglalkozik Mátyás államának és politikájának egyéb vonatkozásaival, hadjárataival, belpolitikai, gazdasági és közigazgatási szervező tevékenységével (a történettudomány képviselői egyébként is két ilyen jellegű kötetet állítottak össze az évfordulóra, az egyiket Rázsó Gyula és V. Molnár László, a másikat Barta Gábor szerkesztésében). A másik jellemző törekvése a tanulmánygyűjteménynek, hogy Mátyást és korának magyarországi humanizmusát nemzetközi kontextusban igyekezett vizsgálni, európai kapcsolatait kívánta feltérképezni. E két célkitűzésnek a gondosan szerkesztett (s névmutatóval is ellátott) kötet megfelel, s remélhetőleg elő fogja segíteni a magyar reneszánszkutatás eredményeinek külföldi megismertetését is.

Bitskey István

RÉGI ÉS ÚJ PEREGRINÁCIÓ. MAGYAROK KÜLFÖLDÖN, KÜLFÖLDIEK MAGYARORSZÁGON I–III.

Szerkesztette Békési Imre, Jankovics József, Kósa László, Nyerges Judit. Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft., 1993. XLIV + 1823 l.

237 tanulmány három vaskos kötetben, közel kétezer lapon – ez a maradandó emléke a Szegeden, 1991. augusztus 12–16. között rendezett III. Nemzetközi

dó emléke a Szegeden, 1991. augusztus 12–16. között rendezett III. Nemzetközi

Hungarológiai Kongresszusnak. A témák széles skálája a magyarságtudomány sokrétűségét mutatja. A vezérfonal, amint azt a három kötet összefoglaló címe is kifejezi, a hazai és a külföldi kultúra kölcsönhatása, de nem kevés a roppant anyagban a speciálisan magyar vonatkozású dolgozat sem. Az első két kötet egy-egy nagyobb, a harmadik több kisebb témakör szerint rendszerezi az előadások szövegét. A közlés sorrendjét csoportonként a szerzők betűrendje határozza meg. Kivétel ez alól néhány olyan eset, amikor a szerkesztők egy-egy blokk élére helyezték az elkövetkezendő tematika bevezetésére alkalmas, átfogó tanulmányokat.

A legváltozatosabb az első kötet: *Eszmék és technikák áramlása Európából Magyarországra – Magyarországról Európába*. Ebbe beleférek a legtágabban értelmezett hungarológia egymástól igen távol eső területei, ahogy a cím folytatása is ígéri: *gazdasági, társadalmi folyamatok, politikai mozgalmak, szellemi áramlatok kölcsönhatásai*. Ennek megfelelően képviselteti magát a jog- és történettudomány vagy a politológia éppúgy, mint a társadalom-, művelődés-, egyház- és művészettörténet; tárgyalásra kerülnek fordítási kérdések, szerzők és művek recepciója, a kulturális kapcsolatok megannyi eddig ismeretlen területe. Az időhatárokat történelmünk egésze szabja meg: a legrégebbi korszak Géza fejedelemé, az utolsó említett évszám 1990, azaz a konferenciát megelőző év. A magyar művelődéssel összefüggésben vizsgált személyek és népek között szerepelnek angolok, bolgárok, csehek, délszlávok, észtek, finnek – és az ábécé szerinti felsorolást hosszasan lehetne folytatni, egészen a szlovákokig és az ukránokig.

A szaktudományok által összegyűjtött adatrengetegben üdítően hatnak azok a részek, amelyek a magyarság és a nagyvilág kapcsolatának életszerű mozzanatait ragadják meg. Roberto

Ruspanti például beszámol 1978. szeptember 30-i összeütközéséről a hegyeshalmi határőrökkel. A kárpátaljai magyarság kameleontermészetű „kissquislingjeinek” a rendszerváltozások utáni sorsáról írja M. Takács Lajos: „arra is van példa, hogy áttelepülve jó állást kapnak, ha meg otthon maradnak, bőkezű forint-támogatással honorálják legújabb keletű irodalmi tevékenységüket...” Ugyancsak a nem túlságosan régműlthöz kapcsolódnak a sztálinizmus magyarországi hatásáról szóló dolgozatok. Az ábécé törvényszerűségei folytán egymás után következnek Vizkelety András és Zseliczky Béla tanulmánya. Így közvetlenül a Domonkos-rend XIII–XIV. századi tudományközvetítő szerepe után olvashatunk a szovjet ideológia, valamint Rákosi Mátyás, Nagy Imre és Kádár János viszonyáról. Ilyenformán a *Leuveni Kódex* és az SZKP XX. kongresszusának dokumentumai szoros szomszédságba kerülnek. Ez elsöre talán furcsának tűnhet, de hát ez is hungarológia, az is hungarológia...

Irodalomtörténeti szempontból a legérdekesebb a második, egyben legvastagabb kötet: *A peregrináció a magyar irodalom- és művelődéstörténet különböző periódusaiban (tróka, művészek, diákok, tanárok, utazók, mérnökök stb.)* Négy részre tagozódik. Az első (*A klasszikus egyetemjárás*) a művelődéstörténetnek egy olyan szeletét tartalmazza, amelyik igen szoros szálakkal fűződik az akadémikák későbbi tevékenységéhez. Az idegenben szerzett szellemi útravaló, eszmei hatások és irodalmi minták ismerete nélkül aligha értelmezhető a külföldet járt szerzők munkássága. A hatások felméréséhez pedig pontosan kell tudni, kik, mikor, hol jártak egyetemre. A tanulmányok többsége személyekhez vagy városokhoz, országokhoz kapcsolódik. Általánosabb kérdést taglal Holl Béla, amikor a „bujdosás” fogalomkörének nyelvi kifejezé-

seit vizsgálja a régiségben. H. Hubert Gabriella témája a peregrináció elméletének egy XVI. századi magyar példája: bemutatja, hogyan különbözteti meg Laskai Csókás Péter a peregrináció öt csoportját. Jankovics József a XVI–XVIII. századi magyarok Európa-képét tanulmányozva szól a morális és a haszonelvű értékrend szembeállításáról és „az Európához való felzárkózás” több, ma is időszerű problémájáról. Ugyancsak hosszabb időszakot tekint át Király Péter a zenei tanulmányok kérdés-körét vizsgálva.

A második kötet második részének (*Utazási irodalom, tanulmányutak, emigráció*) középpontjában a rövidebb-hosszabb ideig külföldön élő és dolgozó magyarok irodalmi eredményei állnak, írók, költők, műhelyek tevékenysége. A filozófiai irodalomhoz kapcsolódva több szerző is foglalkozik Kibédi Varga Sándorral. A filológiai adalékokat halmozó dolgozatok mellett érdekesek azok az áttekintések, amelyek magyarság és külföld, hazai és idegen viszonyának általánosabb vonatkozásait fogalmazzák meg, mint például Dávidházi Péter vagy Szkárosi Endre eszmefuttatásai.

A három kötet tanulmányainak nagyobbik fele a magyarságot érő külföldi hatásokhoz kapcsolódik. A második kötet harmadik része (*Külföldi utazók Magyarországon*) ennek fordítottja. Tizenkét dolgozat szól arról, hogyan látták a külföldiek a XV. századtól a kortársakig Magyarországot, és ez hogyan tükröződik útibeszámolóikban, leveleikben és egyéb megnyilvánulásaikban.

A negyedik rész („*Irodalmi utazások*”) címe nem véletlenül áll idézőjelben. Az utazások képletesen értendők: az ide sorolt tanulmányok gondolatok vándorlásáról eszólnak. Ide tartoznak motívumok, eszmék és szemléletmódok éppúgy, mint az irodalomelmélet vizsgálódási körébe tartozó jelenségek. Jolanta Jastrzębska például azt mutatja

meg, hogyan függenek össze Mészöly Miklós szövegszerkesztésének bizonyos jellemzői az európai posztmodernnel.

Magyar nyelvészek külföldön – külföldiek Magyarországon. A cím tipográfiai megoldása – mind a tartalomjegyzékben, mind a belső címlapon – azt a látzatot kelti, mintha ez a harmadik kötet címe volna, és a további négy, külön címmel jelölt csoport ennek alfejezeteit alkotná. Holott valójában csak az első blokk szól nyelvészetről, a többi más témákról. A nyelvészeti tárgyú tanulmányok között éppúgy vannak egyes részterületekkel és átfogó témákkal foglalkozók, mint a kiadvány többi részében. Az előbbiekre közé tartoznak a külföldi magyar nyelvtanításról szóló beszámolók vagy az egyes nyelvészek munkásságát ismertető méltatások. Kótyuk István például kimerítően részletezi az ungi nyelvjárásban előforduló ö-zés négy fő esetének valamennyi alcsoportját, míg Petőfi S. János tanulmányai a szemiotikai szövegten általános kérdéseit taglalják.

A nyelvészeti blokk is tartalmaz időszerű és a diszciplína körén messze túlmutató információkat. Itt fordul elő a legfrissebb dátum: az 1991 augusztusának első felében megrendezett konferencián egy 1991. júliusi adatra való hivatkozás. Somos Béla a külföldiek Magyarországon-képét kutatva ekkor írta az utolsó említett dolgozatot nálunk tanuló külföldi állampolgárokkal. Egy korábbi felmérésből derült ki, hogy egy marokkói diák milyen híres magyarokat ismer: Puskást, Mátyás királyt, Dért és Bartók Bélát. Nem nélkülözi a tanulságot egy másik információ sem: „Magyarország tele van bőrfejűekkel és bankokkal [punkokkal], és azok nagyon szigorúak, bántják és megverik a külföldi embereket.”

A harmadik kötet tanulmányainak következő csoportja (*Hungarológia, hungarika, információ, oktatás*) a nemzet-

közi magyarságtudomány működésével foglalkozik: részben történeti, részben – az intézményrendszerhez kapcsolódva – módszertani és szervezeti kérdésekkel. Önálló egység a *Migrációs folyamatok és hatásuk a népi kultúrára* című összeállítás. Ezt követi a *szegedi táj néphagyományja és művelődése*, bizonyára a genius loci ihletésére.

Bizonyára nem csekély fáradtsággal járt, amíg a közel harmadfélszáz tanulmányt sikerült a világ különböző részeiből összegyűjteni és a kiadásra előkészíteni. A sokféleségből adódnak a három kötet érdemei és fogyatékoságai. A megszokott hosszú átfutási időhöz képest a kiadvány megjelenése megkésettnek nem mondható – ez mindenképpen dicsérendő teljesítmény. Igen nagy eredmény, hogy a friss hungarológiai kutatások ismertetett széles skálája három kötetben hozzáférhető. A munka a legkülönbözőbb szaktudományokban tarthat igényt az érdeklődésre – az egyes tanulmányok értékét a hivatkozások gyakorisága fogja igazolni.

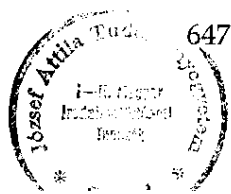
Az óriási anyagban eligazodni nem könnyű. Nagyon hiányzik a névmutató. Enélkül egyedül a tartalomjegyzék alapján indulhat el az érdeklődő, ha kíváncsi rá, milyen újabb információkat találhat mondjuk a saját kutatási területével kapcsolatban. Elképzelhető, hogy a címek alapján több „gyanús” tanulmányt is végig kell böngésznie, amíg kiderül, minék örül meg a legjobban. Az ismertetett főbb csoportok általában rendkívül tág határokat szabnak meg, sok dolgozat egyikben is, másikban is szerepelhetne. Tematikailag szorosan összefügg például Görömbei András és Pomogáts Béla tanulmánya: mindketten a nyugati magyar emigráció irodalmának és a magyar kultúra egészének a viszonyával foglalkoznak. Az előbbi szerző munkája az *Utazási irodalom, tanulmányutak, emigráció* részben kapott helyet, az utóbbié az „*Irodalmi utazások*” között. Mint a példa is mutatja, az olva-

só jól teszi, ha az egész tartalomjegyzéket gondosan áttanulmányozza. Hasznos, hogy a teljes tartalomjegyzék mindhárom kötet elején megtalálható – annál bosszantóbb, hogy éppen a harmadik kötetben fejeződik be az 1629. lapon kezdődő tanulmánnyal. Ha valaki tudni szeretné, mit olvashat a hátralévő 185 lapon, az előző kötetek valamelyikében kell megnéznie.

A jegyzetelés módja nem egységes, hanem az egyes szerzők vagy tudományágak szokásait tükrözi. Vannak jegyzet nélküli tanulmányok; máshol a szövegben, a hivatkozás után zárójelben tüntetik fel az idézett helyet. Legtöbbször a főszöveg után sorszámozott *Jegyzetek* következnek. Más esetekben a szerzők betűrendjében sorakoznak a felhasznált szakmunkák, mint *Irodalom, Irodalomjegyzék, Legfontosabb szakirodalom, Felhasznált irodalom, Idézett művek jegyzéke, Források, Forrásmunkák, Bibliográfia* vagy *Könyvészet*. (Következetesebb lenne a szerkesztés, ha a hasonló szerepű részek az idézett kilencnél kevesebbféle cím alatt szerepelnének.) Előfordul, hogy van külön *Jegyzetek* is, *Irodalom* is, esetleg együtt *Jegyzetek, irodalom, sőt Irodalom, forrásmunkák, jegyzetek*. A német nyelvű tanulmányok után szigorúan *Anmerkungen* állnak; az angolok után akadnak *Notes* is, *References* is, mint ahogy az oroszokat sem csak *Primecsanyija*, hanem *Szmoszki* is kísérik.

A tanulmányok belső tagolása is igen változatos – hosszúra nyúlva az ismertetés, ha a megoldások sokféleségére annyi példát hoznék, mint a jegyzetelés módjaira.

A tanulmányok előtt áll a szerző neve, utána működési helye. Nyilvánvaló a szándék, hogy a szerkesztők a város nevét annak az országnak a nyelvén kívánták megadni, amelyiknek a területén található. Így a konferencia külföldi állampolgárságú résztvevői közül sokan – például – Bratislavából, Tírgu-Mureşről vagy Subotícáról jöttek. Ez

önmagában is furcsának tűnik, nem is beszélve a szöveggel való ellentmondásokról. A cluj-napocai illetőségű Nagy Olga például dolgozatában rendszeresen Kolozsvárt emleget – és hosszan lehetne sorolni a hasonló eseteket. A három kötetben gyakran szerepel Párizs és Róma. Jean Perrot viszont – a fenti koncepció jegyében – Parisból, Sárközy Péter Romából utazott Szegedre. De akkor Berardi Hortobágyi Ildikó miért Romából? Ugyancsak következetlenség, hogy az említett Kótyuk István és kollektívái nem Uzgorodról, hanem Ungvárról jöttek.

Ebből a szempontból a legérdekesebbnek a St. Petersburgból érkezett vendég esetét találtam. Földrajzi atlaszom szerint ilyen nevű város Floridában van. Ám a szerzőt Leonyid Szuvi-

zsenkónak hívják, és hivatkozik egy munkájára, ami 1990-ben Leningrádban jelent meg. Lehet, hogy mégsem St. Petersburgban, hanem Szentpéterváron dolgozik?

Mindezek a szerkesztési következetlenségek legfeljebb kisebb bosszúságot okoznak, de érdemben nem csökkentik a három kötet jelentőségét. A Régi és új peregrináció impozáns összefoglaló, tartalmaz áttekintés. Bemutatja a hungarológia helyzetét a kilencvenes évek küszöbén, egy kiadványban felsorakoztatva a magyarságtudomány művelőit a világ legkülönbözőbb részeiből; kutatási eredményeik közzététele pedig egy évezred igen tágan értelmezett magyar művelődéséhez szolgál értékes adalékokkal.

Bartók István

HADROVICS LÁSZLÓ: A MAGYAR HUSZITA BIBLIA NÉMET ÉS CSEH ROKONSÁGA

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. 146 l. (Nyelvtudományi Értekezések 138. sz.)

A legkorábbi fennmaradt bibliafordításunkkal kapcsolatos újabb keletű, jelentős publikációk sora egy módszerben egyedülálló, eredményeiben megbízható, kifogástalan filológiai munkával gazdagodott. Nemcsak nyelvészek és irodalomtörténészek számára lesz nélkülözhetetlen tájékozódási pont e forrástanulmány, de tágabb értelemben vett tankönyv s egyben forgatókönyv is a következő filológus generációk számára. Személyes hangon meséli el Hadrovics László, hogyan jutott el „az első ötletektől a részletes szövegösszehasonlítás végéig”, hogyan vonta maga után az egyik forrás a másikat. Egyszerű, szerényen didaktikus stílusban fejezetenként összefoglalja az eredményeket és kijelöli a feladatokat, a könyv végén pedig hat pontban felsorolja azokat az előmunkákat, melyek elvégezttével lehet majd csak hozzákezdeni az ideális kritikai kiadáshoz.

A Bevezetésben a Huszita Biblia eredete körüli vitás kérdések tárgyalását mellőzi a szerző, s Büky Béla *A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban* (Bp., 1986.) című könyvéhez utalja az olvasót. Büky áttekintette a teljes szakirodalmat és a bibliafordítás huszita eredete mellett foglalt állást, beleértve a prágai egyetem matrikulájában 1399-ben feltüntetett Újlaki Bálint és az 1411-ben bejegyzett Pécsi Tamás szerzőségét, s a Szalkai-féle ferences rendtörténetre hivatkozva látensen azt is, hogy a fordítás Moldvában, 1438–39 táján készült. Vitát ez ügyben most nem folytathatunk, csupán felhívjuk a figyelmet Szabó Flóris *Huszita-e a Huszita Biblia? Bíráló és útkeresés* (ItK 1989. 118–126.) című tanulmányára, mely a vázolt huszita koncepció több problematikus pontjára mutatott rá. Az egész kérdéskör újragondolásához is fontos adalékokkal szolgál a jelen könyv.